

VERLEGEN JAPAN, GEZIEN DOOR DE OGEN VAN EEN NETWERKINGENIEUR

WOUTER ROGIEST

Het land van de geisha, sushi, origami, wasabi, samoerai, sumo, haiku, groene thee, karaoke, pachinko, en een plethora aan technologische snuffjes. Attributen, maar daarom niet de essentie. Hoe zijn de Japanners zelf? Leren kijken! ‘Le véritable voyage de découverte ne consiste pas à chercher de nouveaux paysages mais à avoir de nouveaux yeux’, kaatst Proust.

Door een werkverblijf van drie maanden in Japan in najaar 2011 kan ik van dichtbij kijken, me verwonderen over elk aspect van het Japanse zijn, en nog wel het meest over de verlegenheid en de beleefdheid van de Japanners. Zoals in het gedicht van Herman de Coninck, eigenlijk gewijd aan ‘de Brit’ maar zeker van toepassing op de Japanner: ‘iemand die in staat is een warenhuis / binnen te komen, aan te kloppen en te vragen: / “Stoor ik niet?”’

Ontgrendeling

Japan als brandend gat in de kaart van mijn wereld, het meest tegengestelde mentale referentiepunt denkbaar, de verste uithoek van menselijke cultuur; het Tamatave uit Jan van Nijlens gedicht ‘De schepen’ (DW B, 1945).

Een cultuur die een hogere levensstandaard dan thuis biedt, en tegelijk op een compleet andere wijze draait. Het besef dat West-Europa blijkbaar een pak van zijn overtuigingen kan inruilen. Met verlegenheid.

Mijn verblijf is lang en tegelijk kort; net lang genoeg om enkele van de vage zekerheden die ik meeneem uit West-Europa tegen het licht te houden. Mijn thuisland, een toevallige thuis, biedt zekerheden waarvan ik de noodzaak moet ontkennen. Mijn thuis is één van vele mogelijke werelden, waarvan ik de zekerheden heb te ontgrendelen.

Leve de ontgrendeling, zoveel opener dan een vergelijking of tegenstelling. Ontgrendeling begint bij mezelf. Japan confronteert me met een kinderlijke verleiding, de nood aan erkenning van mijn anders-zijn. Anders dan de rest: niet per se beter, maar minstens geheel uniek. In Japan wordt deze erkenning niet ingelost. Of juist wel, maar dan bij wijze van vooroordeel, in plaats van oordeel. Hier lijk ik naar Japanse normen verdacht veel op een modale westerling, met modale westerse noden, zoals anders zijn. Terwijl het zo anders kan. Uit inzicht groeit een streven. Het ‘ik’ ontgrendeld, onderweg naar pure veralgemening. Kan een reisindruk ontgrendelen? Openen, sluiten, op deze manier of anders, zoals de vouwen in een origamiblaadje. Voor iedereen een blad, reeds gevouwen van voor het vertrek. Een blad met nuances en grote vlakken, misschien zelfs een uitgesproken vorm. Een blad

dat na de terugkeer herschape is, met meer nuances, misschien zelfs een nieuwe vorm. Niet de vorm maar de nieuwe vouwen spelen een rol.

Een vouw ligt als scharnier tussen twee vlakken. Ze ligt niet verzonken, ze is geen groef. Meetkundig gezien vormt ze de eendimensionale doorsnede van twee tweedimensionale vlakken. Ze is de zuiverste lasnaad, de breuklijn zonder barsten, de onberispelijke deuk. Ze markeert de plaats waar invallend licht plots verandert van tint, waar vezels geruisloos buigen, de blik een bocht maakt, plots anders helt. Vouwen zijn de ribben van een vouwwerk, gekleed in telkens anders belichte vlakken van eenzelfde blad papier.

Als ik beschrijf hoe mijn blad gevouwen werd, toon ik de impact van verwondering, en niet de verwondering zelf, al te subjectief. Een ont-ikking van mijn ervaring. De intensiteit van verwondering, gemoduleerd in bewerkingen uitgeoefend op een blaadje papier. Een geheel van vouwinstructies, waarbij ik de vouwen beschrijf, maar de uiteindelijke vorm ontgrendeld laat. Vormrijkheid, zonder beginvoorwaarde, zonder eindvoorwaarde. Onherkenbaar herkenbaar Japan. Of tenminste, het streven ernaar, minstens een knoop in mijn zakdoek. Vouwen om te onthouden wat er, bij mijn bezoek aan Japan, toe doet.

Vouw 1: formaties

Haarfijn staat me de eerste dag in mijn gaststad Kioto voor ogen. Dat de auto's links rijden en de toiletten waterstraaltjes spuiten: gemakkelijke stof voor conversatie. Veel subtieler is de eerste Japanse vouw in mijn Vlaamse blad: wandelen op straat.

Een paradoxale aangelegenheid is het, dat 'flaneren' langs Japanse straten. Straal genegeerd worden, zo lijkt het: wat ik ook doe, in welke dichte mensenmassa ik me ook begeef. Hoe gevaarlijk rechtlijnig ik ook voortschrijd, tot oogcontact komt het niet. Zijn zij dan zo verlegen? Geen spoor van het aangapen waaraan een West-Europeaan zich al eens schuldig maakt, wanneer hij van wildvreemden een blik van verstandhouding tracht te stelen. Maar niet zo in Japan. Daar, ondanks het ontbreken van oogcontact, niet de minste kans op botsing: met niemand wordt meer rekening gehouden dan met mij. De massa schuift en deint volgens eigen wetten. Als een vlucht zwaluwen in V-formatie, waarin de minste beweging van de vogel voorop de rest subtiel doet zwenken, zonder dat er bewust nadenken aan te pas komt. Met mij ertussen, als vreemde eend.

Terwijl ik laveer tussen de menigte ervaar ik deze paradoxale vouw, heel Japans, tussen de vlakken individualiteit en context. Een zwaluw in V-formatie ziet niet achterom, want hij heeft ogen op zijn rug, leest uit de beweging van zijn voorliggers wat de achterligger doet. Een alerte vouw.

Vouw 2: netwerken

De weg vragen in Japan, het is niet alleen een eenvoudige manier om contact te maken, maar ook een boeiend tafereel voor een netwerkingenieur.

Een man wandelt voor mij uit naar de hoek van de straat en staat op het punt om over te steken. Het komt er nu op aan om communicatie op te zetten, met behulp van een of andere vorm van protocol.

Plan A. Ik kom langs zij en zoek oogcontact. Dat lukt niet meteen; geen reactie. De netwerkinterface van de man lijkt zich in slaapmodus te bevinden. Of is hij verlegen? Plan B dan maar.

Plan B. Ik spreek het magische woord uit, het meest uitgesproken woord in de Japanse straten, lijkt het wel: ‘sumimasen’. Het betekent zoveel als ‘stoor ik niet?’, bijvoorbeeld gezegd door iemand die een warenhuis binnenkomt en aanklopt.

Plan B werkt. De rusteloze beweging van alle mensen in alle straten houdt voor twee mensen even op. Ze vormen een ad-hocnetwerk, spontaan tot stand gekomen, bestaande uit slechts twee *nodes*: hij en ik. Een netwerk dat gebiedt, geen keuze laat, pas ontbonden wordt als de gevraagde uitwisseling van informatie tot stand gekomen is. Het *format* van uitwisseling? Protocol! Nooit de stem verheffen, bevestigend knikken, uitdrukkelijk pogen om Engelse woorden te vormen. En desnoods een *node* toevoegen, er iemand bij vragen. Beleefdheid is besmettelijk!

De eerste man acht zijn Engels te beperkt en haalt er een tweede bij. Ons netwerk telt nu drie *nodes*. Alleen om de weg te wijzen! Mijn eigen verlegenheid groeit. Ook de derde vertrouwt zijn Engels niet en vraagt er een vierde bij, die me rustig de weg uitlegt. Het nodige, vier-*nodige* netwerk treft zijn doel, bereikt de verhoopte apotheose en ontbindt vervolgens in zijn individuele *nodes*.

Beleefdheid is besmettelijk! Hoe groter de stad, hoe groter de beleefdheid. Net als een goed ontworpen digitaal netwerkprotocol is het Japanse, levende protocol een toonbeeld van schaalbaarheid. Hoe meer *nodes*, hoe meer het opvalt dat het protocol gehandhaafd blijft. Beleefdheid, niet als een oppervlakkig laagje, maar als een diepgewortelde drang – een drang waar grote steden als Tokio ongetwijfeld baat van ondervinden, wanneer het aankomt op organisatie. Een beleefde vouw.

Vouw 3: harmonie

Hoe Japanners de aanwezigheid van andere mensen ervaren kan ik niet vatten met één enkele vouw, zoveel is duidelijk. Een alternatief voor begrijpen is het proberen te verwoorden van de verschillen, een poging die recent zeer verdienstelijk is ondernomen, in een artikel van 2008 van Masuda en coauteurs, in het *Journal of Personality and Social Psychology*. Onderwerp is de manier waarop mensen gevoelens beoordelen op basis van iemands gelaatsuitdrukking. In de studie kregen proefpersonen cartoons te zien met een blij, droevig, kwaad of neutraal persoon, omgeven door andere mensen met ofwel dezelfde emotie, of een andere. Blijkbaar had dit laatste geen invloed op het oordeel van westerlingen, maar wel op dat van Japanners. In hun beoordeling zijn Japanners meer geneigd dan westerlingen om de invloed van de sociale context mee te laten spelen. Sterker nog, ze zien emoties niet als individuele gevoelens, maar als onlosmakelijk verbonden met de gevoelens van de groep.

Deze frappante hypothese kan ikzelf moeilijk staven, onder meer omdat Japanners hun oordeel liefst voor zich houden. Maar ze is heel aannemelijk, zeker wanneer ik bedenk hoe Japanners aan dezelfde tafel dikwijls hetzelfde gerecht bestellen, hoe een ont-ikte bestelling mikt op een gelijkgestemde en dus extra genietbare maaltijd. Een stemmige vouw.

Vouw 4: seizoenen

Het veertiende-eeuwse *Tsure-Zure Gusa* is een standaardwerk in Japan, met overpeinzingen van een priester uit Kioto genaamd Yoshida Kenkō. Een overpeinzing die veel zegt over Japan (sectie 31) is gewijd aan zijn briefwisseling met een vriend.

Op een ochtend net na een mooie sneeuwval zendt Kenkō hem een brief over iets wat hij hem wilde zeggen, zonder gewag te maken van de sneeuw. In zijn antwoord vraagt de vriend zich af hoe het mogelijk is dat hij luistert naar zo'n laaggevalle man als Kenkō, die niet de minste verwijzing maakt naar de sneeuw. Hij voegt toe dat hij de eervolle manier waarop Kenkō zich uitdrukt in toenemende mate betreurt. Dit tot vermaak van Kenkō, die een wijze les ziet in dit kleine incident.

In hun contacten met andere Aziaten stellen Japanners hun land wel vaker voor als 'het land met zo maar even vier verschillende seizoenen'. Bij de gemiddelde West-Europeaan maakt dat om begrijpelijke redenen weinig indruk. Tot ze een bezoek brengen aan Kioto. Langs drie zijden geflankeerd door bergen met bossen geniet Kioto het hele jaar door de aanblik van edele natuur. De uitdrukkelijke verering van de natuur komt met de seizoenen, en elke lente en herfst trekt Kioto honderdduizenden Japanse toeristen aan, om de schoonheid van de seizoenen te beleven. Hierbij spelen de bomen een hoofdrol: in de lente de kersenbloesems, in de herfst de verkleuring van de bladen. In dit aanschijn ont-ikken de Japanners, die in het wandelen in de seizoenen een doorvoeld ritueel zien. Ook wordt gezegd dat jongeren vooral houden van de lente, terwijl ouderen de herfstbladen verkiezen.

Moet ik een natuurmens zijn om me hierover te verwonderen? Toegang tot echte verwondering komt met het besef dat ze niet per se in een groeiende mate van verfijning met het ouder worden gezocht moet worden. Noem het de de-intellectualisering van de verwondering: wijsheid begint in verwondering (Aristoteles), en niet andersom. De meest onbevange impuls kan de beste zijn, als het aankomt op ontgrendeling, op het wegrukken van de waarnemer van de platgetreden paden van zijn dagelijkse perceptie. Als de plastic zak in de film *American Beauty*, een plastic zak die op en neer danst in de wind, tegen de achtergrond van een rode bakstenen muur: zo alledaags ongewoon, dat geen enkele van de voorgedruide en breed gekende maatstaven voor esthetiek ervoor geldt. Zo, ongeveer, is mijn ervaring met de seizoenen in Japan. Een natuurlijke vouw.